

Élet, sors

A Bükkalját járom. Azt a vidéket, ahonnan a felszabadulásig tízezer-szám jártak el az emberek summásnak, napszámosnak, ölfavágónak. A Matyóföldet, amelynek három nagy települését – Mezőkövesdet, Szentistvánt és Tardot – nemcsak himzéséről, cifra viseletéről, hanem summásairól ismerték szerie az országban. Ostoros, Bogács, Cserépfalu, Szomolya, Bükkzsérc, Noszvaj felnőtt lakosságának 60 %-a járt más vidékre megkeresni az évi kenyerét. Európahírű volt a szomolyai rövid szárú fekete cseresznye, de a tufába vájt szomolyai és noszvaji pinceházakat legalább úgy ismerték. A „borsodi Abesszínia”, ez a cseppet sem hízegő kifejezés mindent elmond az itteni gazdasági–szociális állapotokról. A földéhség talán ezekben a falvakban volt a legnagyobb. A birtokviszonyok alakulása és a földrajzi adottságok miatt nem tudta a föld eltartani népét. Mezőkövesdről 1928-ban 1200 ember ment el summásnak, s a 2300 gazda földje 36 000 parcellára oszlott. Szomolya lakossága a 30-as években 1900, s csak valamennyivel több hold a határa. A megélhetési nehézségekhez hozzájárul a szokatlanul nagy népszaporodás – a legtöbb családban 6–8 gyermeket találunk. A magyar Párkák nagyon szigorúan fonták e vidék parasztságának életét. A századforduló táján születettek sorsában pedig két vastagabb fonálra, a két világháborúra csomóznak a gyermek- és ifjúkor emlékgöbjei. Ők felnőtt fejjel – a nagy változásokat nemigen kedvelő korban – élték át a nagy társadalmi átalakulást, a régitől teljesen eltérő erkölcsi és tulajdonjogi viszonyok között. S ez nem volt könnyű. Tapasztalataik alapján sohasem lehetett jó, ami „felülről jön”, s még nem volt idejük a „fent-lent” új társadalmi viszonylatát átlátni.

Azóta nagyon változott a vidék. A századvég vagy a századelő aprószemű házaira szinte ráterpeszkednek az ikerablakos alápincézett, gyakran túlméretezett parasztpaloták. Alakul, szépül, fejlődik a falu. De a külső által eltakarva, az emberek fejében, gondolkodásmódjában csak áttételesen, a régi tapasztalatok szűrőjén átjutva és megváltozva jelentkezik. Hogyan élnek, hogyan éreznek a volt summások? Nem az ivadékok, hiszen ők már az iparban helyezkedtek el, vagy a tsz-ben találtak megélhetést. Az öregek, a mindent átélők, az újat nehezebben befogadók.

János bácsi – mindenki így mondja, nemcsak a tipikus kedvéért ez a neve – 1901-ben született. A közös sors, a szorgalom és a szegénység kísértetiesen egyformán bánt vele és kortársaival.

„Pinceházban születtem, kilencszázharmincötig laktam ott. Igaz, nem végig, mert tizenkettőben egy kis szoba-konyhás lakás épült annak udvarára, de tulajdonképpen csak ott laktunk, mert azt ünnepi szobának használtuk. Nálunk tufakőhegyek vannak körül a falun, itt csináltak, levágtak 3–4 méteres **előt**, majd ajtót vágtak csökánnyal, s ezután az összest: szobakonyhát, sőt még pincét is be, meg ahol a föld alacsonyabb volt, malac-

ólat. Télben jó meleg volt, melegebb, mint ezek az új házak. Nyáron meg hűvös, de mindég lehetett érezni a kriptaszagot. Leginkább a szegényebb réteg lakott benne, napszámosok, aratók, summásemberek. Régebben több volt, de már két ízben építettek házakat a pinceházban lakóknak, most a demokráciában 128-at. De még mindig kerül olyan, amibe laknak.

Apámtól nem sokat hallottam a régi életéről. Ő is arató, summás, napszámos, mindenféle munkát vállaló írástudatlan szegény ember volt. 7 éves korában árván maradt, iskolába nem járt, libapásztorkodott egy helybeli zsidónál. 1914-ben az első mozgósításkor, mikor a dobot megütötték, bevonult, oda is maradt, még csak szabadságon se volt itthon.

Az én gyerekkoromban itt sokgyerekes családok voltak. Több, mint most. Hat-nyolc gyerek mindegyik családba. Igaz ugyan, hogy azokat, mikorra felnőttek, megfelezte a betegség. Különösen nyáridőben. Úgy mondták akkor, hogy **szekerbontásra** a kicsik meghaltak. Július, augusztus hónapban, **hordásra** a két éven aluli gyerekek bélhurutosok lettek, csak úgy seperte őket. Azért is emlékszem, mert én nyári minisztráló gyerek vittem a nagy fekete fakeresztet, aztán a gyerekek a keresztanyja egy szép, díszesre szőtt asztalkendőt kötött rá. A szülők meg zsebkendőt. Ősszel, amikor a szüretnek vége lett, akkor osztotta szét a kendőket a harangozó egyenletesen a két nyári minisztráló között. Emlékszem rá, hogy egyikünknek-egyikünknek 6–7 asztalkendő jutott, ugyanannyi kiskendő. Ez ugyanannyi gyerek halálát jelentette.

Gyerekkoromban nem rázták nadrágba mindjárt a falusi gyereket, csak egy **viganót** adtak rá, télen zubbonyt. Nyárba meg csak egy **pendely** lógott rajtuk, a kezünket kidugtuk, alulról szabadon volt.

Játékunk nem igen akadt. Láttam, hogy a lányok egy kis fára kötöttek rongyot, fejet csináltak, készen volt a baba. Mi **lovaztunk** meg sárkányoztunk. A kilencszáztíz es években nagyon terjedt a sárkányozás. Később, mikor már nagyobbak lettünk, inkább kamaszkorban, volt a **tekézés, oprezás, meg a kukukázás.**

Amikor kicsi gyerek voltam, nem több, mint 7–8 éves, nagyanyámmal nyáridőbe mindennap elmentünk fűért a tehennek. Ez a nagyanyám dolga volt meg az enyém. A pokrócba szedett **folyót**, én meg **hátyiba**, amennyit bírtam.

Édesapám meg édesanyám hajnalban kelt, de még sötétbe, aztán elmentek az **Egri-hegyre** napszámba. Négy órára már ott voltak a Katinszky Gyula kanonok szőlőjében. **Kihagyták** nekem a ennivalót, vagy nagyanyám adott reggel. Nekem csak egy testvérem volt, de az is meghalt kiskorában. Az én édesapám meg csak 34 éves volt, mikor bevonult. Ha iskolába mentem, a reggeli leginkább olajos piritós volt, de én legközelebb délben ettem, mert nagyanyám otthon maradt. Nyárban egy kis aludttejet – az nagyon jó melegben –, mert nekünk volt tehenünk. Estére főztek. Tésztát, krumplifélét, babot, nyáron tökö-, paradicsomot, ősszel káposztát. Ünnepre, vasárnapra azért húst ettünk. A mézárós – birkanyája volt – birkát vágott, azt hoztuk a **székből**, abból levest főztek. Húst máshogy nem csináltak nyáron csak levesnek. Másodiknak káposzta, sokan nem is tartották vasárnapnak, ha nem azt főztek. Télben inkább volt hús. Akkor kezdődtek a vágások, a

szék télen nem is tartott húst. Ahol sok gyereket kellett etetni, ott sanyarú volt, nagy volt a szegénység. A kenyér is kevés, mert a kenyeret aratásról hozták, mert a határ nem termette meg. Télen elfogyott minden, tavasszal a sokgyermekes summácsoládok egy-két gyereket magukkal vittek konyhamalacnak, ott éldegéltek maradékon a summások konyháján 6 hónapig. A többieknek egy kis olaj került meg paprikás kenyér. Sokan törkölybort, **csigert** reggeliztek kenyérral.

Mit mondjak az iskoláról? Ha a hittan jól ment, a katekizmus, a Biblia, nem volt baj. Számolni úgy-ahogy megtanultunk. Gyerektől függött. Megtanulhatott akibe jóakarát volt, de nem vették szigorúan. Kétszer jártunk iskolába naponta, 8–12-ig és 1–4-ig. Csütörtök és vasárnap szünet. Egyforma szegénygyerekek jártak oda, summások meg egyfertályosok gyerekei. Gazdag ember nem volt a faluban csak 24 holdastól lefelé. Akinek földje volt, még jobban ehanyagolta a gyereket, mint a summás, mert elfoglalta a jószág, a föld, úgyhogy az iskolában mind egyforma szegényt mutatott.

1907. október 4-én kerültem elemi iskolába. Hat osztályon végig én voltam a legjobb tanuló. Talán szegény édesapám írástudatlansága is hozzájárult életem fordulásához. Az akkori papnak feltűntem, aki azt mondta édesapámnak, hogy ha beleegyezik, ő lépéseket tesz az érdekemben, hogy az egri érseki gimnáziumban a Katolikus Vallásalap terhére továbbtanulhassak. Édesapám erről hallani sem akart, azt mondta: – Az én fiamból ne legyen szegényembernyűző! meg hogy – Ne legyen nadrágos! Valahogy a parasztok a nadrágosokra haragudtak. Jóformán nem is nézték embernek a parasztot. Igaz, elmaradott is volt a nép, csak dolgozni tudott, mint a szarvasmarha, de mást nem. Így aztán 12 éves koromba vele jártam napszámba az **Egri hegyre**, ugyanazon az őszön pedig summásnak mentem krumplit ásni Sáros megyébe. 1914 nyarán részarató voltam a Kassai Gazdasági Akadémiában, ahonnan behívták édesapámat. Akkor láttam utoljára.

Apám meghalt. Legalább egyszer eljött volna velem aratni. Mert úgyis el kellett volna menni, de lett volna, aki a kaszámat **megveri**, vagy megmutatja, hogyan kell megfenni, néha-néha segített volna. De így bizony, nehezebb lett az életem. Nekem kellett gondoskodni tűzfáról téltre. Fogtuk a laposkötelet meg a baltát, vigyáztunk, hogy a kerülő meg ne lásson, aztán mentünk a káptalan erdejébe, hoztuk hátton a fát. Nem volt még akkor szén falun.

A mi legénykedésünk semmilyen se volt. A háború miatt nem lehetett zenélni, énekelni. Ha a csendőrök vagy a bíró meghallották, abból nagy baj származott. Azelőtt, emlékszem, a lányok csoportokban, összefogódzva végigdalolták a falut, mutogatták magukat, a legények szombat este dalolva, hárman-négyen (összefogódzva) együtt mentek a lányokhoz. De csak lámpaoltás után mentek be, elbeszélgettek, nevetgéltek; aki úgy gondolta, hogy ő ott meg akar ragadni, hát a pitvarban ő állott meg beszélgetni a lánnyal. Ha a legények elmentek **mályfát** állítani a lányoknak, az már közeli házasságot jelentett. A szülők megvendégelték a legényeket, majd mikor elmentek, így beszélgettek:

– Hallod-e anyjok, de sokba vannak ezek a legények!

– Sokba? Mások még jobban teszik, muszáj ezt így csinálni! Tizenhét esztendő a lány, hátha az őszön a jó isten szerencsét adna neki!

Meg aztán voltak, akik elmentek summásnak, aratni, s mikor itthonról elindultak, még ismeretlenek voltak, haza meg már úgy jöttek, mint menyasszony – vőlegény. Summáson nagyon sok megismerkedett. Summás lány úgyszólván csak summás legénynek jutott. A legények, nagylyányok már lenéztek a pinceházban lakókat. Ha csoportokba voltak is, a gazdalyányok, gazdalegények meg a summások is külön. Templomba a második harangszókor mentek, **beharangozóig** a templom előtt tárgyaltak, de a maga formabelit mindegyik megtalálta. Gazda legény se vett el summáslyányt, bármilyen dolgos volt. A lány is, ha egy-két darabka földje volt az apjának, arra felvágott. Gazda lyányt csak akkor adták szegényhez, ha a gazda legények otffelejtették. Vagy nem volt szép, vagy valami bűne volt. Más faluba is házasodtak, de messzire nem.

Én is falubeli lyányt vettem el. A nagynéném a Felvégbe lakott, aztán ő mondta: – Nézd csak János, de szép keresztlyányom van nekem! Egy legénypajtásom meg közel lakott hozzá, akivel cimboráskodtam, mondta, menjünk el oda a lyányokhoz. Úgy vettem észre, szívesen vették a látogatásomat, később eljárógattunk oda, közben másfelé is elcsatangoltunk, hol egyikhez, hol másikhöz. Lehet hogy el se vettem volna, de azt mondja édesanyám ősszel: – No – aszongya –, te mit akarsz, megházasod-e má? Má a többiek mind megházasodtak, neked maj a hitvánnya jut. Hát anélkül, hogy közelebből megismertem volna őket, eljárógattam, de ha szombaton vagy vasárnap elmentünk, iparkodtak a jó oldalukról mutatkozni. Úgy ahogy őt megismertem, elvehettem volna a tizedik faluból valót is. Huszonegy éves koromban házasodtam.

Az első háború után nagy volt az elszegényedés. Kukoricás, árpás kenyeret ettünk, és ebben az időben jelent meg és szaporodott el községünkben a kecske, amit azelőtt csak hírből ismertünk. Nem akadt munka, s ha volt is, vékonyan fizették meg. A feleségem apjának volt néhány darab földcsekéje, de ők meg négyen voltak testvérek. El is ment ő attól summásnak. Úgy kezdtük az életet, hogy 1923-ban a mezőhegyesi állami ménésbirtokon dolgoztunk 6 hónapos summásnak. Emlékszem jól, hogy az **egészrészeseeknek** havonta 1 métermázsza búza és 2 kiló kender, a **félrészeseeknek** 60 kiló búza és másfél kiló kender és 4-es kommenciót fizettek. Akkor megfogadtam, hogy akárhogy lesz sorom, de többet summás nem leszek. 24-ben már Egerben vagyok napszámos a Manglita-féle sírkötelepen, ahol ráfogtak a betűvésésre. Ezután a telep munkásai közül én kereshettem a legtöbbet, mert jól ment a vésés. Két és fél évig dolgoztam, itt kaptam meg a segédkönyvemet is. A 920-as évek végén vettem egy kis darab földet, hogy legyen krumplinak, ne kelljen a községtől bérelni. Mikor másikra való került, vettem másikat. Igaz, én a kőfaragónál jobban kerestem, de mindig sóvárogva néztem azt, aki saját földjéből él. Nekem is volt már kevés földem, meg kellett dolgozni, el is mentem egy füzesabonyi zsidó mesterhez, mert oda nem kellett állandóan járni, csak a megbeszélte időben. Ezt a mesteremet szerettem legjobban. Ő tanított meg a héber ábécére is. Barátságunknak a második világháború vetett véget.

1936–37-ig összeveszegettem vagy 6 holdat búza értékben. Egy 3 vékás földet megvettem 35 q búzáért, 32-ért, melyiket hogy sikerült. A harmincas

években már vettem egy lovat. Éntőlem aztán lehetett akárki akármilyen köfaragó, én többre néztem a szép fejőstehenet, a kis bornyút, a fias-disznót akármilyen szép sírkőraktárnál.

Tényleges katona 1922. október 24-től 1923. február 24-ig voltam, s mint családfenntartót, hiszen édesanyám hadiözvegy volt, leszereltek. Két lányom van: Mária és Johanna. A második világháború alatt négyszer hívtak be, egyszer 13 hónapig frontszolgálatra a keleti frontra 1943. január 18-án. Nyikolájevknál bekerítettek bennünket az oroszok, de a németek visszanyomták őket néhány órára, és így nekem is sikerült eljutnom. 1300 kilométert jöttünk girbe-görbe mellékúton gyalogmenetben, mert a főútvonalat a németek foglalták el. 63 napig jöttünk visszafelé. Korosztelenben álltunk meg, itt lefertőtlenítettünk 18 000 embert, majd elindultunk hazafelé. 5 nap alatt értünk haza, itt Gyöngyösre vittek bennünket egy hónapi megfigyelésre. Azután Egerben leszereltek.

Mire hazajöttem se ló, se tehen. Vettem egy, szép tőgyű ötéves tehenet és egy erős, négyéves magyar ökröt, összefogtam őket, és dolgoztam velük. 44 őszén, mikor a front idért, egy addig nem ismert, 9 tagú pászagpusztai családnak adtam menedéket nagy tufa pincében. Köztük egy erős, 29 éves fiatalembernek is. A magyar tábori csendőrök a szőlőhegyen 5 civilbe öltözött katonaszökevényt fogtak el és agyonlőtték a piacon. Mondja erre a fiatalember: – János bátyám, én is szökőt katona vagyok. No, jól nézünk ki, mondom, mert én is annak számítok. A **velembeliek** dobszóra bevonultak. Szerencsénk volt, nem akadtak ránk. November 28-án bevonultak az oroszok. December 6-án az orosz községparancsnok elrendelte, hogy minden szarvasmarhát, kicsit, nagyot a piacra kell vezetni. Onnan egy orosz katona Mezökövesdre kísért bennünket. A marhát ott kellett hagyni, szám szerint 196-ot, köztük az enyémet, mind a kettőt. 1945 áprilisában fizettek érte.

Az a fiatalember, akit rejtegettem, mikor hazamentek Pázsagra, egy éhségtől kimerült, fiatal lovat talált láblövéllel. Megsajnálta, etetgette, gyógyítgatta, talpra állította, tavaszkor pedig hálából ideadta, hogy végezem el vele a tavaszi földmunkákat. Jól jártam, mert a szomszéd lovával összefogva megmunkáltuk a földet, egy talpalatnyi se maradt műveletlen.

Az életünk nagyon megváltozott 45 után. Ezek a jóformájú lakások mind az 55-ös években, de főleg 60 körül épültek. Az utóbbi 10–13 évben. Akik vállalathoz járnak, azok elég becsületesen keresnek. Meg ne felejtjük el, hogy az itteniek nagyon kevésből meg tudnak élni! Nem bánja azt sem, ha a konyhája szűkebb, vagy hogy eszik, csak jól legyen felöltözve, legyen szép háza, szép bútora. De amellet ugyan sok olyan van, hogy a szép lakás mellett még épített egy kis **kulyibát**, télben azért laknak benne, mert meleg, nyáron meg azért, hogy a légy ne menjen be a szép házba. Sok meghal úgy, hogy semmi hasznát se veszi a szép lakásnak. Az ezelőtt való orvos is egyszer az előadásában említette, hogy nagyon örvendetes dolog, hogy falun is nagy, egészséges lakásokat építenek, csak hát ennek megvan az árnyoldala: mellé építik a **kulyibát**, amannak meg az ajtaját be se nyitják. Legfeljebb ha vendég van, megmutatják neki, dicsekszenek vele, hogy

– De szép házam van, de szép bútorom van. Ha a család mégis nagyobb, talán éjszakára valaki bemegy a **nagyházba** aludni, de csak akkor, ha nem férnek. Nincs tíz ház a faluba, amit kihasználnának.

Jól indult volna az én életem is, csak az volt a baj, hogy földem volt. De a beszolgáltatás megkeserített. 23 q búzaegység volt a beszolgáltatásom: termény, hús, tej, tojás, bor stb. Én nem mondhattam, mint néhány tsz-nél hallom, hogy „mérleghiányos” volt a gazdálkodásom. Ha nem termett meg, megvettem. Amit a cseresznyéért kaptam vagy kőfaragó munkával kerestem, azt mind ráfordítottam a beszolgáltatásra. Ott is hagytam volna a földet, de nem kaptam munkakönyvet. Mert akinek a 3 holdat meghaladta a mezőgazdasági ingatlana, nem kapott. A két lányom aztán férjhez ment, odaadtam nekik a részüket. A beszolgáltatás megszűnése után meg már nem mentem el vállalatához. Ötvenhat éves fejjel?

A feleségemtől tizenöt éve külön vagyunk. Valahogy nem egyezett a természetünk. A falut érdekelte egy darabig, de azután napirendre tértek felette. Aláírtam, hogy a nevemen lévő földdel belépjen a tsz-be. Nem világosított fel senki, hogy a zárt kert megmaradhat. Később megtudtam, hogy bizonyos beltelkek a tulajdonosnak megmaradhatnak, de én ebből is kimaradtam. Volt egy kis megtakarított pénzem, amit kőfaragó munkával kerestem, vettem egy házat, mert volt egy jó kertje, 200 négyszögöl. A feleségem meg lakik az én házamban. Az enyém nem jó, de termékeny kertje van. Se neki, se nekem nincs semmi bajom, mindkettőnknek jobb így. Nekem ettől nagyobb szükségem semmire se lesz, zöldség, gyümölcs, krumpliféle megterem.

Én nem vagyok tsz-tag. Csak hallomásból tudom, mert szokták az öregek beszélni, hogy 22 Ft egy munkaegység, 28, 32 is. Most bevezették a készpénzfizetést, ezen a nyáron 72 forintot is megkerestek egy nap 10 órás munkaidőbe. Most szüretnél 42 forintot, de most már csak 8 órát kell dolgozni. Csak azt sajnálom, hogy sok föld elparlagodott, talán 200 hold is. Mert a munkaerő legjava vállalatokhoz jár dolgozni, a tsz-ben nincsenek csak aszonyok, meg 50 éven felüli öregek, meg egynéhány **hibás**, akit nem tudnak máshol alkalmazni. Néhány fiatal van, de azok traktorosok vagy vezetők. Régen kevés volt a föld, most meg sok. Az egyik szomszédasszony Szabadszálláson volt kukoricát törni tavaly. Másfél hét alatt annyit keresett, hogy a háztájiban két év alatt se terem annyi.

Vannak, akik nem tsz-tagok, hanem vállalatnál segéd munkások. Ezek elmentek most is Zádorfalvára aratni, mert az hegyes vidék, nem tud aratni a kombájn. Sok **döllött életnemű** is volt, hát elmentek. Jobban kerestek, mint itthon.

Én nagyon szeretem a falumat. Örülök annak, ha valami új épül. Már mozi itt régen van. Jött most néhány éve egy fiatal tanár. Nem is gondoltuk volna, hogy a gyerekekből egykettőre olyan eredményt tud kihozni. Tavaly ősszel rezesbandát szervezett november 7-re, a járason is felfigyeltek rá, jutalmat kaptak. Ő meg felhasználta arra, hogy rézhangszereket szerzett be. Május elsején, ha nem is olyan művésziesen, de szépen fújták a Klapka-indulót, meg többet is. Van nekik klubjuk is. Oda összejárnak, tanulnak,

szórakoznak. Van a Pártházban is klub a fiataloknak. Az öregek nem járnak sehová, legjobb eset, ha valamelyik könyvet visz haza. Szoktak ősszel öregek napját tartani

Olyan könyvtárosunk van, hogy no. Ránéz valakire, aztán megtudja állapítani, milyen könyv kell neki. Ide a faluba való. De bizony a könyvtárnak felnőtt, komoly olvasója alig akad. Én szoktam olvasni. Esténként 8 óra tájig, napközben csak étkezéskor. Most nálam van Illyés Gyula: Puszták népe, azt olvasom. Nagyon tetszik, egyszer már olvastam. Szeretem a Világjárók sorozatot is. Vigyázok, mert vannak olyanfajta írások, hogy bizony egy-kettőre kilátszik a lóláb, hogy nagyon „hazabeszél”. Azt nem szeretem. Van, amit nem érzek igaznak.

Cigányok is vannak itt. Kétfélék, egyik része már régebben itt van, azok dolgosok. Régen is borszűrő kast, kosarat fontak, laposkötelet, ezeket szerettük. Jöttek aztán ilyen oláh cigányfélék. Először ott vontak sátrat a régi kőbányánál, ahol most az új posta épül. Ezek loptak, kéregettek. Egy fiatal embernek el is vágták a torkát, mert elfogta őket, hogy lopták a szőlőt. 15 évre ítélték egyet, most szabadult.

Mit mondjak még? Az unokáim Miskolcra járnak középiskolába, tanulnak. Én meg csak elédegelek. Vallástalan vagyok. Nyugdíjam nincs, mert nem tudtam vállalathoz menni. Odakötöttek a földhöz. Terveim már nincsenek, hetven éves vagyok.

Napjainkban társadalmunk összefog az öregek sorsának könnyítéséért. Mintha valahogyan jóvá akarná tenni generációnk mulasztását.”

Minden ember életét más-más rugók mozgatják. János bácsi hetven évét sem csak az elméletileg kikristályosított történelmi igazságszolgáltatás mozgatta. A sorsfordulókban politikusok sem látnak világosan. Hogyan látna egy körülményeivel állandóan küszködő parasztember? Ezért nem vitakoztam, ezért hallgattam. Így tartottam őszintének. Láttam öröme telik abban, hogy egyszer életében odafigyeltek szávára.